

Kur'ân'ın Mûsikî Formlarının İnşası ve Gelişimindeki Rolü Üzerine Tahliller

Analyzes on The Role of the Qur'an in The Construction and Development of
Musical Forms

Aslan ÇİTİR

Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları,
Dini Musiki Bilim Dalı, Çankırı, Türkiye

Asst. Prof. Çankırı Karatekin University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Islamic
History and Arts, Department of Religious Music, Çankırı, Türkiye

aslancitir@gmail.com, orcid.org/0000 0002 5345 8512

<https://ror.org/011y7xt38>

Makale Bilgisi / Article Information	
Makale Türü / Article Types:	Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Date Received:	02 Ekim 2023 / 02 October 2023
Kabul Tarihi / Date Accepted:	23 Kasım 2023 / 23 November 2023
Yayın Tarihi / Date Published:	25 Ocak 2024 / 25 January 2024
Yayın Sezonu / Pub Date Season:	Ocak 2024 / January 2024
Cilt / Volume: 10, Sayı / Issue: 1, Sayfa / Pages: 238-256.	

Atıf: Çitir, Aslan. "Kur'ân'ın Mûsikî Formlarının İnşası ve Gelişimindeki Rolü Üzerine Tahliller". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 10/1 (Ocak 2024), 238-256. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10530645>

Cite as: Çitir, Aslan. "Analyzes on The Role of the Qur'an in The Construction and Development of Musical Forms". *İhya International of Islamic Studies* 10/1 (January 2024), 238-256. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10530645>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir/This article has been scanned by Turnitin. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (**Aslan ÇİTİR**).

Bu makale Creative Commons Atıf-Gayri Ticari Türetilemez 4.0 (CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC 4.0) International License.

Kur'ân'ın Mûsikî Formlarının İnşası ve Gelişimindeki Rolü Üzerine Tahliller

Öz

Kur'ân-ı Kerim müspet ve dini ilimlere ilişkin her ilim sahasının, her kültür, medeniyet, sanat ve edebiyat alanının gelişimine katkıda bulunmuştur. Kur'ân'ın Arap lehçelerinin birleştirilmesine, dil ve edebiyatının gelişimine büyük katkısı olduğu gibi Türk dil ve edebiyatının gelişiminde de etkin bir rolü vardır. Kullanılan edebî sanatlarbu gelişime örnektir. Kur'ân; ebru, tezhip, hat, mimari, tespih yapımı vb. gibi Geleneksel Türk İslam Sanatları sahasının terakkisine de katkı sağlamıştır. Bu araştırma makalesinde ise Kur'ân'ın Klasik Türk Mûsikîsi ve onun bir alanını ihtiva eden Dînî Mûsikî'nin gelişimindeki rolü analiz edilmiştir. Mûsikî tarihinde çok miktarda hafız mûsikîşinaslar, bestekârlar, icracılar yetişmiştir. Bunlar Klasik Türk Mûsikîsi'ne *hafız tavrı* icrasını kazandırmışlardır. Bu tavrın son dönemdeki en önemli temsilcilerinden ikisi Bekir Sıdkı Sezgin (öl. 1996) ve Hafız Kâni Karaca (öl. 2004)'dır. Tefsir alanını ihtiva eden bu çalışmada, kıraat ve mûsikî literatürü de kendi disiplinleri çerçevesinde ele alınarak multidisiplin bir metot takip edilmiştir. Zeccâc'ın (öl. 311/923) Müfessirler "Kur'ân'la ilgili bütün disiplinleri ele alır" ifadesine istinaden tefsirle mûsikî ilim sahasının ilişkisi çerçevesinde âyetlerin mûsikî formlarının inşası ve gelişimindeki etkisi incelenmiştir. Mûsikî müstakil bir sanat değil, dini inançlarla kaynaşmış bir sanattır. Hz. Muhammed'in Allah güzeldir, güzeli sever anlamındaki "إِنَّ اللَّهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ" (İbn Hanbel, *el-Müsned*, 6/338) hadisi, hayatın ve sanatın her alanında olduğu gibi mûsikîde de güzelliği aramaya teşvik etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Mûsikî, Semâ', Salavât

Analyzes On The Role Of The Quran In The Construction And Development Of Musical Forms

Abstract

The Qur'an has contributed to the development of every field of science related to positive and religious sciences, and every field of culture, civilization, art and literature. Qur'an; made a great contribution to the unification of Arabic dialects and the development of language and literature. Qur'an also contributed to the development of Turkish language and literature. The literary arts used are examples of this development. In addition, the Qur'an contributed to the development of Traditional Turkish-Islamic arts such as marbling art (ebru), illumination (tezhib), islamic calligraphy (hüsn-i hat), architecture and prayer beads (tesbih) making. In this research article, its role in the development of Classical Turkish Music and Religious Music, which includes a field of it, is analyzed. In the history of music, an uncountable number of hâfız musicians, composers and performers have been trained. They introduced the hâfız style performance to Classical Turkish Music. Two of the most important recent representatives of this style performance are Bekir Sıdkı Sezgin (d. 1996) and Hâfız Kâni Karaca (d. 2004). In this study, which includes the field of tafsir, a multidisciplinary method was followed by considering recitation (qiraat) and musical literature within the framework of their own disciplines. Based on al-Zajjâj's (d. 311/923) statement that the Mufassirs deals with all disciplines related to the Qur'an, the effect of the verses on the invention and development of musical

forms was examined within the framework of the relationship between tafsir and the field of musical science. In short, music is not an independent art, but an art fused with religious beliefs. The hadith “إِنَّ اللَّهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ” (Ibn Hanbal, *al-Musnad*, 6/338), which means Allah is beautiful and loves beauty, prompts us to seek beauty in music as well as in all areas of life and art.

Keywords: Tafsir, Quran, Music, Sema, Salawat.

Extended Abstract

The Quran has contributed to the development of every field of science related to positive and religious sciences, and every field of culture, civilization, art and literature. Quran; made a great contribution to the unification of Arabic dialects and the development of language and literature. Quran also contributed to the development of Turkish language and literature. The literary arts used are examples of this development.

In addition, the Quran contributed to the development of traditional Turkish-Islamic arts such as ebru, tazhib, husn-u hatt, architecture and tasbih making. In this research article, its role in the development of Classical Turkish Music and Religious Music, which includes a field of it, is analyzed.

In the history of music, an uncountable number of hafiz musicians, composers and performers have been trained. They introduced the hafiz style performance to Classical Turkish Music. Two of the most important recent representatives of this style performance are Bekir Sıdkı Sezgin (d. 1996) and Hafız Kâni Karaca (d. 2004).

In this study, which includes the field of tafsir, a multidisciplinary method was followed by considering recitation and musical literature within the framework of their own disciplines. Based on Zeccâc's statement that the Mufasssirs deals with all disciplines, the effect of the verses on the invention and development of musical forms was examined within the framework of the relationship between tafsir and the field of musical science.

Mufasssirs' views on the legitimacy of music were conveyed and their perspectives were examined. There has been no tendency to determine or prefer any provision on this issue or to support the provision. The main purpose was to examine the effect of verses on the invention and development of musical forms.

Many musical forms have been formed and developed by taking inspiration from the verses of the Quran and the hadiths of our Prophet. However, in this research, analyzing all of them individually would exceed the article format, so only the names of some forms were mentioned; Some of the ones that are common in society have been examined.

It was not criticized whether the views put forward in the interpretation of the verses were accurate or not, but only focused on which verses affected the development of which form of music.

The two basic sources that determine the legitimacy of an issue are the Quran and the Sunnah. The Sunnah took this duty from the Quran. Other sharia evidence is shaped within the framework of these two basic sources. Since this research is a tafsir study, it was first evaluated in the context of the verses and hadiths related to the subject were also included. A section is discussed under two subheadings, which include the opinions and evaluations of those who consider music haram and those who find it halal.

The legitimacy of music has been debated from past to present. Those who deny the halalness of this discipline, They cited phrases in the verse of Luqman 31/6 such as *ولهو الحديث*, which means entertaining words, as evidence. Apart from this, other verses are also presented as evidence.

Those who defend the halalness of music are er-Rûm 30/15. In the verse, "those who believe and do good deeds will be rejoiced in heaven." He saw it among the blessings of heaven, based on the word *habr* (يُخَبَّرُونَ),

which means to make happy and cheerful in the expression. Apart from this, other verses are also presented as evidence.

Since there is no clear, definitive ruling in the Quran regarding whether this issue is haram or halalness, there is no consensus among scholars. The evidence put forward is generally the verses sent down in the Meccan period, when the religious creeds of Islam were established. The verses of the figh were mostly revealed in the Medina period. The issue of legitimacy of music is the subject of the field of figh.

Those who reject the legitimacy of music have presented reasons such as diverting it from the religion of Allah and obedience to it, alienating it from Islam, calling for rebellion against the Quran and the prophet, tending to prefer falsehood to truth, and gossiping against Islam. They also presented reasons such as turning a deaf ear to the voice of the Quran and preventing it from being listened to, and turning away from the Quran.

Music is within the scope of Mosque Music Ezan, Sala, Tamcid and Munajat, Quran's Qıraat, Kamet, Imamet, Muezzinship, Public Muezzinship, Mahfel Prayers and Mahfel Surah, Friday Sermon and Gülbankı, Tardiyye, Tarawih Composition, Tekbir, Talbiya, its forms such as Salawat, Tasbih, Istighfâr, Mevlid, Muhammediye, Na't-ı Prophet, Ta'rîf, Mîrâciyye, Regâibiyye, Ferâciye, it invited to tawhid, prayer, salat u salam, tasbih, takbir, talbiya, istighfar, munajat, hamd it invited to deeds such as tazim, praise and praise.

While the debates regarding the legitimacy of music continue, the Quran has played a major role in the invention and development of many musical forms in addition to those mentioned above. It established the discipline of the field of music on the basis of itikat, worship and morality with the musical forms mentioned above.

In short, music is not an independent art, but an art fused with religious beliefs. The hadith "إِنَّ اللَّهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ" (Ibn Hanbel, al-Musnad, 6/338), which means Allah is beautiful and loves beauty, prompts us to seek beauty in music as well as in all areas of life and art.

Giriş

Kur'ân-ı Kerim müspet ve dini ilimlere ilişkin her ilim sahasının, her kültür, medeniyet, sanat ve edebiyat alanının gelişimine katkıda bulunmuştur. Kur'ân'ın Arap lehçelerinin birleştirilmesine, dil ve edebiyatının gelişimine büyük katkısı olduğu gibi¹ Türk dil ve edebiyatının gelişiminde de etkin bir rolü vardır. Kullanılan edebî sanatlar bu gelişime örnektir. Kur'ân; ebru, tezhip, hat, mimari, tespih yapımı vb. Geleneksel Türk İslam Sanatları sahasının terakkisine de katkı sağlamıştır.

Bu araştırma makalesinde ise Klasik Türk Mûsikîsi ve onun bir alanını ihtiva eden Dînî Mûsikî'nin gelişimindeki Kur'ân-ı Kerîm'in rolü analiz edilmiştir. Mûsikî tarihinde çok miktarda hafız mûsikîşinaslar, bestekârlar, icracılar yetişmiştir.² Bunlar Klasik Türk Mûsikîsi'ne *hafız tavrı* icrasını kazandırmışlardır. Bu tavrın son dönemdeki en önemli temsilcilerinden ikisi Bekir Sıdkı Sezgin (öl. 1996) ve Hafız Kâni Karaca (öl. 2004)'dir.

¹ İsmail Cerrahoğlu, "Tefsir'de Ata b. Ebî Rabah ve İbn Abbas'tan Rivâyet Ettiği Garîbü'l-Kur'ânı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (1978), 22.

² bk. Fatih Koca, *Hafız Mûsikîşinaslar-Osmanlıdan Cumhuriyete Geçiş Dönemi*-(Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021), 35-164.

Müfessirlerin mûsikînin meşrûiyetine ilişkin görüşleri aktararak perspektifleri incelenmiştir. Bu konuda herhangi bir hüküm tayin ve tercih etme veya hükme destek vermeye ilişkin bir meyil ortaya konmamıştır. Asıl amaç mûsikî formlarının inkişâfı ve gelişiminde âyetlerin etkisinin incelenmesi olmuştur.

Tefsir alanını ihtiva eden bu çalışmada, kıraat ve mûsikî literatürü de kendi disiplinleri çerçevesinde ele alınarak multidisiplin bir metot takip edilmiştir. Müfessirler bazı âyetleri mûsikî ile ilişkilendirmişlerdir.³ Zeccâc'ın (öl. 311/923) "*Müfessirler Kur'an'la ilgili her meseleyi ele alır.*"⁴ ifadesine istinaden tefsirle mûsikî ilim sahasının ilişkisi çerçevesinde âyetlerin mûsikî formlarının inkişâfı ve gelişimindeki etkisi incelenmiştir. Kur'an âyetlerinden ve peygamberimizin hadislerinden ilham alınarak oldukça fazla mûsikî formları teşekkül edip gelişmiştir. Ancak bu araştırmada onların tamamını münferit analiz etmek makale formatını aşacağından bazı formların sadece ismi zikredilmiş; toplum nezdinde yaygın olanların bir kısmı incelenmiştir.

Âyetlerin tefsirinde ortaya konulan görüşlerin isabetli olup olmadığının kritiği yapılmamış, sadece hangi âyetlerin mûsikînin hangi formunun gelişimine etki ettiği üzerinde durulmuştur. Kur'an'ın bazı âyetleri ve hadisler Allah'ı zikretmekten⁵, ona hamd, senâ' ve dua etmekten⁶, tesbihattan⁷, Peygamberimiz'e salavât okumaktan⁸, tekbir⁹ ve tehlilden¹⁰, miraçtan¹¹, Ramazan ayından¹², oruçtan¹³ bahsetmektedir. Bu âyetlerin mûsikînin belirli formlarına ilişkin etkilerinin olmadığını düşünmek imkânsızdır.

Bu çalışmada cami ve tekke mûsikîsinin bazı formları incelenmiştir. Cami mûsikîsinin Kur'an-ı Kerim Tilaveti, Ta'rîf, Temcid ve Münâcât, Mevlid, Müezzinlik gibi formları âyetler çerçevesinde ele alınmıştır. Tekke Mûsikîsi'nin ise Salât-ı Kemâliye, Selamlama, Büyük Kâdirî Salavâtı formları âyetler istikâmetinde anlatılmıştır. Ayrıca hem cami hem de tekke mûsikîsi çerçevesinde değerlendirilen Salât-ı Ümmiye, Salât u Selâm ve Tekbir formları âyetler rehberliğinde incelenmiştir.

1. Mûsikî'nin Meşrûiyetine İlişkin Münazaralar

Bir meselenin meşruiyetini belirleyen iki temel kaynak Kur'an ve Sünnettir. Sünnet, üstlendiği bu vazifeyi Kur'an'dan almıştır. Diğer şerî deliller bu iki temel kaynak çerçevesinde şekillenmiştir. Bu araştırma tefsir çalışması olmasına istinaden öncelikle âyetler bağlamında değerlendirilmiş, konuyu ilgilendiren hadislere de yer verilmiştir. Bu bölüm Mûsikî'yi haram kabul

³ bk. er-Rûm 30/15; Lokman 31/6; Abdullah b. Abbâs, *Tenvîru'l-mikbâs min tefsîri İbn Abbâs*, thk. Fîrûzâbâdî (Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.), 1/344; Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'ü'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'an*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000), 20/82-83.

⁴ bk. Fevzî Yûsuf el-Hâbit, *Me'âcimü me'ânî elfâzi'l-Kur'ânî'l-Kerîm* (Medine: Mecme'ul'l-Melik Fahd, t.y.), 1/34.

⁵ bk. Âl-i İmrân 3/191.

⁶ bk. el-Fâtiha 1/1-7.

⁷ bk. el-Ahzâb 33/42.

⁸ bk. el-Ahzâb 33/56.

⁹ bk. el-İsrâ' 17/11.

¹⁰ bk. el-Bakara 2/163, 255; el-En'âm 6/102.

¹¹ bk. en-Necm 53/8-9; Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *Câmi'ü's-sahîh*, thk. Muhammed Zehîr b. Nâsır (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2002.), *Salât*, 1; Hacc, 76; *Enbiyâ*, 5; *Menâkıb*, 24; *Menâkıbü'l-Ensâr*, 42; *Tefsir* (17), 3; Eşribe, 1,11,12; *Kader*, 10; *Tevhid*, 37.

¹² bk. el-Bakara 2/185.

¹³ bk. el-Bakara 2/183.

edenler ile mubah kabul edenlerin görüşlerini, değerlendirmelerini hâvî iki alt başlık kapsamında ele alınmıştır.

1.1. Mûsikî'nin Meşrûiyetini Reddedenler

Geçmişten günümüze mûsikînin meşrûiyeti tartışılmıştır. Bu disiplinin helalliğini reddedenler, Lokman 31/6. âyetteki eğlendirici söz anlamındaki “لهو الحديث” gibi terkipleri delil göstermişlerdir. İbn Abbâs (öl. 68/687-88), âyetteki “ومن الناس” terkinde kastedilen kimsenin Nadr b. Hâris (öl. 2/624) olduğunu, onun batıl sözleri, efsane masalları, güneş, yıldız, şarkı, hesap vb. alanları (لهو الحديث) delilsiz, hüccetsiz ve alayvari bir tavırda kullanarak Allah'ın dininden ve ona itaatten saptırma faaliyetlerinde bulunduğunu nakletmiştir.¹⁴

Mâtürîdî (öl. 333/944) bu terkipleri oyalayıp saptıran söz anlamında ele almış, Mugannilerin insanları oyalamak ve saptırmak için satın alındığından bahsetmiştir. Ayrıca bazı kimselerin, Arap olmayanların müphem ve uydurma sözlerini satın alıp Kureyş'e anlattıklarını zikretmiştir. Onlar Hz. Peygamberi kastederek O, sizlere Ad ve Semud'un hikâyelerini anlatıyor, biz de İran ve Rumların masallarını anlatıyoruz, diyerek insanları oyalayan ve Allah yolundan saptıran, Kur'an'dan yüz çeviren sözler söylemelerini âyette “لهو الحديث” terkipleriyle anlatıldığını belirtmiştir.¹⁵

Zemaşerî (öl. 538/1144) Mâtürîdî ile benzer şeyleri söylemekle beraber âyetin İran'da ticaret yapan, kitap satın alan, Rüstem, Behram, Akasara ve Hire kırallarının hikâyelerini Kureyş'e anlatarak cazip hale getirip, onları namaz, oruç, Kur'an ve Hz. Muhammed'den uzaklaştırmak isteyen, kadın şarkıcıları zenginleştirip Allah yolundan saptırmak isteyen Nadr b. Hâris hakkında indiğini nakletmiştir.¹⁶ Müfessir “لهو الحديث” izafetini İslam'dan uzaklaştıran, batıl sözü hak kelamına tercih edilmesine teşvik eden söz olarak da telakki etmiştir.¹⁷ O, mûsikînin haramlığına delil gösterilen, tefsirlerde nakledilen

“لا يحل بيع المغنيات ولا شراؤهن ولا التجارة فيهن ولا أثمانهن” (Kadın şarkıcıları satın almak, satmak, onların ticaretini yapmak helal değildir.)¹⁸ hadisini de zikretmiştir.¹⁹

Kurtubî (öl. 671/1273); İbn Mes'ûd (öl. 32/652-53), İbn Abbâs ve diğerlerinin “لهو الحديث” sözünü şarkı söylemek manasında “الغناء” kelimesiyle açıkladığını belirtmiş ve mûsikînin haramlığını kabul edenlerin bu âyetle birlikte el-İsrâ' 17/64 ve en-Necm 53/61. âyetleri delil gösterdiğini ifade etmiştir. Kurtubî, tefsirinde bu disipline ilişkin mezhep imamlarının ve mezheplerin görüşünü de takdim etmiştir.²⁰ Birçok müfessir “lehe'l-hadis” kavramını “el-gınâ” (şarkı söylemek) şeklinde tefsir ederken onun Allah'ın yolundan uzaklaştırma, Kur'an'dan yüz çevirme, batıl sözleri hak söze tercih ettirme, insanların Allah'ın kelamına yönelmesini engelleme vb. vasıflarına işaret etmiştir.²¹

¹⁴ İbn Abbâs, *Tefsîru İbn Abbâs*, 1/344.

¹⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, thk. Mecdî Bâsellûm (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1426/2005), 8/298.

¹⁶ Zemaşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1407/1987), 3/490-491.

¹⁷ Zemaşerî, *el-Keşşâf*, 3/491.

¹⁸ Tirmîzi hadisin senedindeki Ebû Ümâme'nin garip; Ali b. Yezid'in zayıf olduğunu belirtmiştir. Tirmîzi, *Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Şerike ve Matba'a Mustafa, 1395/1975), 3/571, “*Bey'u'l-müganniyât 1282*”.

¹⁹ bk. Zemaşerî, *el-Keşşâf*, 3/490.

²⁰ Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi'ü li ahkâmi'l-Kur'an*, thk. İbrahim Berdûni, İbrahim Atfiş (Kâhire: Dâru'l-Kütübî'l-Misriyye, 1384/1964), 14/51, 55.

²¹ Taberî, *Câmi'ü'l-beyân*, 20/126-131; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 14/51-55; Ebü'l-Fidâ' İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, thk. Sâmî b. Muhammed es-Sellâme (b.y.: Dâru Tayyibe li'n-Neşr, 1420/1999), 6/330-331.

Mûsikî'nin haramlığına atfedilen bir başka istidlâl ise el-İsrâ' 17/64. âyettir. Bu âyete “*hem onlardan gücün yettiğini sesinle (yerinden) oynat...*” meali verilmiştir.²² Müfessirler “*وَاسْتَفْزِرْ مَنِ اسْتَفْزَرَ مِنْهُمْ*” âyetindeki “*içlerinden gücün yettiğini sesinle kışkırt.*” ifadesindeki “*بَصْوَتِكَ*” kelimesinde ihtilaf etmişlerdir. Bazıları şarkı ve oyun sesleriyle kışkırtmayı kastederken; Mücâhid eğlence ve şarkıyla kışkırtma anlamı vermiştir. Bazıları Allah’a itaatsizliğe yönelten her bir çağrı demiştir.²³ Bu Allah’ın İblis’e âdemoğullarının neslinden kışkırtmaya gücün yeten herkesi sesinle kışkırt çağrısıdır, denilmiştir.²⁴

Kurtubî, Mücâhid’in şarkı söylemek, ilahi okumak ve eğlenmek şeklinde tefsir ettiğini; Dahhâk’ın (öl. 105/723) ise mizmar sesi anlamını verdiğini “*بُوشُوتَيْك*” kelimesiyle te’vil edildiğini nakletmiştir.²⁵ Cessâs (öl. 370/981), âyetteki “*وَاسْتَفْزِرْ*” kelimesine tahrik etmek, kışkırtmak anlamı vermiştir.²⁶ Bu durumda sesinizle kışkırtıp tahrik edin mefhûmu ortaya çıkmaktadır.

Allah’a isyana ve bozgunculuğa çağırın her sesin, şeytanın sesi olarak telakki edilmesinin akabinde haram olan şarkı ve eğlenceye işaret ettiği belirtilmiştir.²⁷ İbn Abbâs’ın mezkûr âyetin Allah’a isyana davet eden her çağrıyı kapsadığını söylediği zikredilmiştir.²⁸ Bu tertibin haramlığına işaret ettiği söylenen diğer delil en-Necm 53/61. âyettir

Mücâhid (öl. 103/721), mezkûr âyetin “*وَأَنْتُمْ سَامِدُونَ*” ifadesini başını dik tutmak anlamındaki “*سَامِدُونَ*” kelimesiyle muganniyelerin kastedildiğini ve öfkeyle şişen,²⁹ kaşlarını çatmış bir yüze sahip anlamındaki “*الْبُرْطَمَةُ*” ismiyle tefsir edildiğini zikretmiştir.³⁰ Bazıları da gafil anlamı vermiştir.³¹ Âyetteki “*سَامِدُونَ*” kelimesi, Yemen lehçesinde şarkı söyleyip çalmak anlamında kullanılmıştır. Onların Kur’ân okunduğunda şarkı söyleyerek, eğlence yaparak âyetlerin duyulmasına engel oldukları belirtilmiştir.³²

Mâtürîdî, gururlu ve kibirli, başı dik³³, geri dönmemek, kolay (لاهنون)³⁴, inatçı³⁵, yüz çevirmek³⁶ anlamındaki “*سَامِدُونَ*” kelimesinin Kur’ân’ın vahyedilmesine kızgınlık hisseden, Hz. Muhammed’in mesajlarından kederlenen, ilâhî vahiyleri duymamak için şarkı söyleyip eğlence yapan Yemenli bir topluluğu tanımladığını beyan etmiştir.³⁷ Kurtubî; “*سَامِدُونَ*” sözcüğünün, okunan Kur’ân’ın sesi

²² Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur’ân Dili* (İstanbul: Azim Yayınları, t.y.), 5/312.

²³ Taberî, *Câmi’ü'l-beyân*, 17/490-491; bk. Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihi’l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, 1420/2002), 21/367-368; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân*, 5/93.

²⁴ Taberî, *Câmi’ü'l-beyân*, 17/491; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân*, 5/93.

²⁵ Kurtubî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, 10/288.

²⁶ Cessâs, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Sâdik el-Kamhâvî (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, 1405/1985), 5/30.

²⁷ Cessâs, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, 5/30.

²⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân*, 5/93.

²⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/430.

³⁰ Mücâhid b. Cebr, *Tefsîru Mücâhid*, thk. Muhammed Abdüsselâm Ebü’n-Neyl (Mısır: Dâru’l-Fikri’l-İslâmiyye, t.y.), 1/629; Taberî, *Câmi’ü'l-beyân*, 22/559-561.

³¹ Taberî, *Câmi’ü'l-beyân*, 22/559-561; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân*, 7/468.

³² Taberî, *Câmi’ü'l-beyân*, 22/559-561.

³³ Kurtubî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, 17/123.

³⁴ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil*, thk. Abdullah Mahmûd Şehâte (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâs, 1423/2003), 4/168; Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân*, thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî (Beyrut: ‘Âlemü’l-Kütüp, 1408/1988), 5/78; Kurtubî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, 17/123.

³⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân*, 7/468.

³⁶ Şevkânî, *Fethü’l-kadîr* (Dımaşk: Dâru İbn Kesîr, 1414/1994), 5/143.

³⁷ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, 9/439.

duyulmayınca kadar şarkı söylemeyi ifade eden bir kelime olduğunu bildirmiştir.³⁸ Râzî (öl. 606/1210) “سَامِدُونَ” kelimesine İsmi Fâil kalıbında daimi (sürekli) gaflet anlamı vermiştir.³⁹ İbn Abbâs bu kelimenin Himyeriye dilinde şarkı söylemek anlamında olduğunu açıklamıştır.⁴⁰

el-Enfâl 7/35. âyetteki “el çırpma”, el-Kasas 28/55. âyetteki “el-lağv” ve el-Furkân 25/72. âyetteki “zûr” kelimeleri mezkûr sanatın haramlığına işaret ettiğine delil gösterilmiştir. Ancak “el çırpma” kelimesinin musikiye atfedildiğine ilişkin açık ve netliğin olmadığı, “el-lağv” isminin güzel sese değil İslam’ın aleyhindeki konuşma ve dedikodulara tekabül ettiği, “zûr” kelimesinin ise batıla meydedip haktan sapma manasını taşıdığı belirtilmiştir.⁴¹ Bu başlık altında zikredilen âyetlerin yorumları tetkik edildiğinde Allah’a, Kur’an’a, Peygamber’e isyana çağırın her davet, batılı hakka tercih etme meyli, İslam’ın aleyhinde yapılan dedikodu, Kur’an’ın sesine kulak tıkayıp onun dinlenmesinin engellenmesi vb. hususların vebalinin Mûsikîye yüklendiği görülmektedir.

1.2. Mûsikî'nin Meşrûiyetini Kabul Edenler

Mûsikî'nin mubahlığını savunanlar ise er-Rûm 30/15. âyetteki “iman edip salih amel işleyenler cennette neşelendirileceklerdir.” ifadesindeki sevindirmek, neşelendirmek manasını hâvî “habr” (يُحَيَّرُونَ) kelimesine istinaden onu cennet nimetleri arasında görmüştür. Bu kelime cennetteki nimetlenilen, ikram edilen, keyif yapılan bahçeler fehiminde yorumlanmıştır.⁴² Âyetin “فَهُمْ فِي رَوْضَةٍ يُحَيَّرُونَ” cümlesi “onlar cennetteki ravzada şarkı söylemek ve dinlemekten lezzet (keyif) alırlar.” şeklinde yorumlanmıştır.⁴³ Âyetteki “يُحَيَّرُونَ” müzari fiili, cennette hiçbir mahlûkatın duymadığı seslerle şarkı söylenerek keyif alma, nimetlenme, sevindirme, neşelenme şeklinde tanımlanmıştır;⁴⁴ her zevkten faydalanma olarak tefsir edilmiştir. Habr ve hûbûr kelimelerinin semâ⁴⁵ anlamına geldiği zikredilmiştir.⁴⁶

Bu tertibin mubahlığına, küllî ve umûmî bir mana ifade ettiği söylenen ez-Zümer 39/18. âyetteki “el-Kavl” kelimesi delil gösterilmiştir. Mûsikî ise sözlerin en güzeli manasında “ahsenü'l-kavl” terkihiyle Semâ⁴⁷ kapsamında ele alınmıştır. Bu sanata ilişkin “ahsenü'l-kavl” tanımlanmasının yapılması, mûsikî seslerinin diğer seslerden farklılığına istinaden güzel ve ölçülü olmasındandır. Buna göre tabii ses ve söz dinlemek günah olmadığına göre bu sözlerin (nağmeli) en güzelini dinlemek neden günah olsun? denilmiştir.⁴⁸

Lokmân 31/13. âyetteki “seslerin en fenası eşek sesidir.” ifadesi mefhûm-i muhâlif terkihiinde ele alınarak güzel seslerin mubahlığı neticesine varılmıştır.⁴⁹ A'râf 7/157. âyetinde mezkûr, hoş şeyler anlamını içeren “et-Tayyibât” ismi, lâm-ı tarifli geldiğinden zevk ve lezzet veren şeylerin tamamını

³⁸ Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 17/123.

³⁹ bk. Râzî, *Mefâtihi'l-gayb*, 29/287.

⁴⁰ Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 14/51.

⁴¹ Süleyman Uludağ, *İslam Açısından Mûsikî ve Sema'* (Bursa: Uludağ Yayınları, 1992), 49-50.

⁴² Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 3/409; Taberi, *Câmi'ü'l-beyân*, 8/535.

⁴³ Taberi, *Câmi'ü'l-beyân*, 20/82-83.

⁴⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/471.

⁴⁵ “Semâ’: Dinlemek, iştirmek, ğinâ’, teğannî, çalgı, elhan, lûhun, melodi, beste anlamlarını taşımaktadır. Burada Semâ’ sözü ile dînî mûsikî kastedilmiştir. İlahiler, münâcâtlar, tevhidler ve naatlar bu mûsikînin eseridir. Ancak sâfîler kâinattaki bütün sesleri, filleri, hatta sessizliği ve sükûtu bile bir mûsikî ahengi içerisinde görmüşlerdir.” Abdülkerim el-Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmîne Dair Kuşeyrî Risâlesi*, trc. Süleyman Uludağ (İstanbul: Degah Yayınları, 1991), 515. Râzî, *Mefâtihi'l-gayb*, 25/85.

⁴⁶ Kuşeyrî, *Risâle*, 515. Râzî, *Mefâtihi'l-gayb*, 25/85

⁴⁷ Kuşeyrî, *Risâle*, 515.

⁴⁸ Kuşeyrî, *Risâle*, 514-515; Uludağ, *Mûsikî ve Semâ'*, 52.

⁴⁹ Kuşeyrî, *Risâle*, 517; Uludağ, *Mûsikî ve Semâ'*, 52.

kapsamaktadır. Bu bağlamda mûsikînin zevk ve lezzet veren sanatlardan sayılması, onun mubahlığına ilişkin çıkarım yapılmasını sağlamıştır.⁵⁰

Ayrıca A'râf 7/172. âyette “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” sorusuna mukabil “Evet! Sen bizim rabbimizsin.” cevabı verilmiştir. Tasavvuf ehli, insanoğlunun ilk defa işitmiş olduğu lâhutî, ölçülü ve tatlı nağmenin dünyadaki nağmelere temel teşkil ettiğini ileri sürmüştür.⁵¹ Bunların haricinde başka âyetler de mûsikînin mubahlığına delil gösterilmiştir. “Allah dilediğinin hilkatini daha da ziyadeleştirir.”⁵² âyeti güzel sesle tefsir edilmiştir. Bu ise bedenün güzelliğine ses güzelliği de ihsan edilir anlamındadır.⁵³ Kuşeyrî (öl. 465/1072), âyet ve hadisleri delil göstererek mûsikînin mubahlığını uzun uzun anlatmıştır.⁵⁴

Bu meselenin haram ya da mubahlığı konusunda Kur'an'da net, sarîh, kesin bir hükmün bulunmaması sebebiyle âlimlerin ittifakı olmamıştır. İleri sürülen deliller ise genellikle İslam'ın itikâdî hükümlerinin inşa edildiği Mekke döneminde inen âyetlerdir.⁵⁵ Ahkâm âyetleri daha çok Medine döneminde inmiştir. Mûsikî'nin meşrûiyeti meselesi ise ahkâm alanının konusudur.

Kuşeyri mûsikînin mubahlığını şu cümlelerle anlatmıştır: “Dinleyen ibadet ve taata rağbetini artıran, Allah'ın müttaki kulları için hazırladığı şeyleri hatırlatan, insanı hatalardan sakınmaya sevk eden, semâ' halindeki adamın kalbine saf vâridât ve füyûzât getiren beste ve nağmeleri dinlemek dinen müstahap olur. Bu gibi şeyleri dinlemek şer'an ihtiyar olunur.”⁵⁶ Ebû Ali Dekkak'tan (öl. 405/1015) şöyle bir nakilde bulunulmuştur: “Nefisleri mevcut ve bâkî olduğu için halkın semâ' yapması haramdır. Mücâhedeyi tahsil ettikleri için zâhidlerin semâ' yapması mubahtır. Kalpleri hayatta (ve nefisleri ölü) olduğu için (sûfi) arkadaşlarımızın semâ' yapmaları müstehaptır.”⁵⁷

2. Kur'an'ın Dînî Mûsikî Formlarının İnkışâfına ve Gelişimine Etkisi

Mûsikî'nin İslam Hukuku çerçevesinde meşruiyetine yönelik tartışmalar asrımızda hala devam ederken Kur'an âyetlerinin musikin gelişimine önemli katkı sağladığı müşahade edilmektedir. Birçok âyet bestekârlar için ilham kaynağı olmuştur.⁵⁸ Özellikle el-Ahzâb 33/56. âyet Cami Mûsikîsi ve Tekke Mûsikîsi formları başta olmak üzere İlahî, Tevşih, Şuğl, Kasîde vb. Dînî Mûsikî formlarının gelişiminde etkili olmuştur. İlahî, Şuğl, Tevşih, Kasîde; Cami ve Tekke Mûsikîsinin ortak formlarından kabul edilmiştir.⁵⁹ Âyetlerden ilham alınarak geliştirilen birçok mûsikî formu vardır. Ancak bunların tamamının bu çalışmada zikredilmesinin imkânsızlığından hareketle yaygın olarak icra edilen birkaç mûsikî formuna yer verilmiştir.

⁵⁰ Kuşeyrî, *Risâle*, 517; Uludağ, *Mûsikî ve Semâ'*, 53.

⁵¹ Kuşeyrî, *Risâle*, 519; Uludağ, *Mûsikî ve Semâ'*, 53.

⁵² bk. el-A'râf 7/32; el-Fâtır 35 /1; Uludağ, *Mûsikî ve Semâ'*, 52-53.

⁵³ Kuşeyrî, *Risâle*, 517.

⁵⁴ Kuşeyrî, *Risâle*, 514-530. Mezkûr sanatın mubahlığına delalet ettiği ileri sürülen âyetlere ilişkin tefsirlerde, özellikle ahkâm tefsirlerinde herhangi bir bilgiye ulaşılamamasına istinaden bu konuda detaylı bilgi sunan Kuşeyrî'nin “*Risâlesi*” ile Süleyman Uludağ'ın “*İslam Açısından Mûsikî ve Semâ'*” adlı kitabından yararlanılmıştır.

⁵⁵ bk. Uludağ, *Mûsikî ve Semâ'*, 55-58.

⁵⁶ Kuşeyrî, *Risâle*, 515.

⁵⁷ Kuşeyrî, *Risâle*, 519.

⁵⁸ bk. el-Bakara 2/157, el-Ahzâb 33/43, 56.

⁵⁹ bk. Fatih Koca, *İslam Medeniyetinde Salâ ve Salavât Geleneği -Anadolu Örneği-* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), 67-69.

2.1. Kur'an'ın Cami Mûsikîsi Formunun İnkişâfına ve Gelişimine Katkısı

Cami Mûsikîsi formları Ezan, Salâ, Temcid ve Münâcât, Kur'an-ı Kerîm tilaveti, Kamet, İmâmet, Müezzinlik, Cumhur Müezzinliği, Mahfel Tesbihleri ve Mahfel Sürmesi, Cuma Hutbesi ve Gülbankı, Tardiyye, Teravih Tertibi, Tekbir, Telbiye, Salavât, Tesbih, İstiğfâr, Mevlid, Muhammediye, Na't-ı Peygamber, Ta'rîf, Mîrâciyye, Regâibiyye, Ferâciye gibi formlardan teşekkül etmiştir.⁶⁰

2.1.1. Kur'an-ı Kerîm Tilâveti

Kur'an tilâveti, Sabah, Akşam, Yatsı namazlarında ve Bayram namazlarında cehrî olarak okunmaktadır. Ayrıca özellikle Sabah ve Akşam namazlarından sonra el-Haşr 59/22-23. âyetler ve Yatsı namazlarından sonra ise el-Bakara 2/285-286. âyetler mihrabiye olarak belirli makam tertibinde tilavet edilmektedir. Bazen de diğer vakitlerde mihrabiye olarak aşr-ı şerifler kıraat edilmektedir.

Kur'an tilaveti ve makâmât perspektifinden mûsikînin incelenmesi önemlidir. Kıraat ilmindeki meddi tabi, meddi muttasıl, meddi munfasıl, meddi ârız, meddi lâzım, meddi lîn, hurûf-i mukatta'a, iklâb, ihfâ', idğâm-ı me'a'l-ğunne, ihfâ-i şefevî gibi tertip mûsikiye alan açarak katkıda bulunmuştur. Ancak bu konuda uyulması gereken ölçüleri el-Müzzemmil 73/4. Âyetindeki "Kur'an'ı tertil (tane tane) ile okuyun" "وَرَتَّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا" ifadesi belirlemiştir. Hz. Ali tertil kelimesini "harflerin tecvidini (sıfat-ı lâzime ve ârizalarıyla okumak) ve vakıfları bilmektir." "فالترتيل تجويد الحروف ومعرفة الوقف"⁶¹ şeklinde tarif etmiştir.

Bu tertibe bağlı kalarak Peygamberimiz "Kur'an'ı seslerinizle süsleyiniz." "زينوا القرآن بأصواتكم"⁶² ve "Kur'an'ı teğanniyle okumayan bizden değildir."⁶³ "ليس منا من لم يتغن بالقرآن" hadisleriyle Kur'an tilavetinde mûsikî makamlarını kullanmaya teşvik etmiştir. Bu makamlarının kullanım ölçüsünü ise "Kur'an'ı Arap lahni ve sesleriyle okuyunuz."⁶⁴ "افرقوا القرآن بليحون العرب وأصواتها" hadisiyle belirlemiştir. Bu hadis Kur'an tilavetinde harflerin mahreç ve sıfatlarına uygun sesle okunmasına ve Arap lahniindeki ölçüye uymayan makamların kullanılmamasına işaret etmektedir. Kur'an tilavetinde lâfzî bir tahrifat oluşturmadan mûsikî makamlarının Arap lahni tertibinde kullanılmasına müsaade edildiğine tanıklık edilmektedir.

Mûsikî makamları; ses vurgusu, raf-i savt ve hafd-i savt kısımlarıyla temsili okuma tertibinin⁶⁵ uygulanmasına katkı sağlamaktadır. Bu tertip âyetlerin manasını vurgulamada önemli rol üstlenmektedir.

2.1.2. Temcîd ve Münâcât

Temcîd, Arapça'da ta'zîm ve övme anlamına gelen, ezân ve salâ haricinde minarelerden Allah'a yapılan dua ve niyaz manasında kullanılan mûsikînin bir formudur.⁶⁶ Münâcât ise Allah'tan

⁶⁰ bk. Koca, *Salâ ve Salavât Geleneği - Anadolu Örneği-*, 41-62.

⁶¹ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî 'ilmi't-tecvîd*, thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb (Riyâd: Mektebetü'l-Me'ârif, 1405/1985), 1/40.

⁶² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb Arnavut, 'Âdil Mürşid vd. (by.: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 30/451.

⁶³ İbn Hanbel, *el-Müsned*, 3/125.

⁶⁴ Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *Fedâilü'l-Kurân*, thk. Mervân el-'Atiyye, Muhsin Harâbe, Vefâ' Takiyyiddîn (Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 1415/1995), 1/165.

⁶⁵ bk. İsmail Karaçam, *Kur'an'ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri* (İstanbul: İFAV, 2008), 439-476.

⁶⁶ Ubeydullah Sezikli, "Temcîd", *İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi*, 2011, 40/410-411.

af ve mağfiret niyazları ifade eden şiir tarzı eserlere verilen ad olarak Ramazan aylarında müezzinler tarafından icra edilen temcîdlerin son kısmıdır.⁶⁷ Temcîd; Allah'a dua, senâ' ve ta'zîm ile kelime-i tevhid, Allah Resûlü'ne salât u selâmdan müteşekkil Arapça dualarla çeşitli Türkçe manzûm münâcâtlardan meydana gelen, Ramazan aylarında sahur vaktinin tamamlandığını belirtip yeme ve içmeye son verildiğine işaret eden, imsaktan önce birkaç müezzin tarafından cumhur tertibinde okunan cami mûsikîsinin bir formudur. Temcîd'de iki bölüm bulunmaktadır. Bestelenmiş olan birinci kısım Allah'ı medh ve senâyı içeren temcîd bölümü; irticâli olarak okunan ikinci kısım Allah'a yalvarma ve yakarmadan müteşekkil münâcât bölümüdür.⁶⁸

Irak Makamı'nda bestelenmiş olan temcîdin bestekârının Hatip Zâkir Hasan Efendi (öl. 1032/1623) olduğu tahmin edilmekle beraber, Buhûrizâde Mustafa İtrî'ye (öl. 1123/1711) ait olduğuna ilişkin rivâyetler de vardır. Güftesi Sünbül Efendi Hazretlerine (öl. 936/1529) aittir. Merhum Neyzen Halil Can (öl. 1973) son zamanlara kadar Sünbül Efendi ve Aziz Mehmûd Hüdâyî Camileri'nde temcîd okunmaya devam edildiğini nakletmiştir.⁶⁹

Münâcâtlar, tasavvufî şiirler ile divân şairlerinden bazılarının Allah'a yakarışlarını dile getiren şiirlerin bestelenerek ya da irticâlen okunmasıdır. Bu eserlerin güfteleri Arapça yazılmıştır.⁷⁰ Mûsikî'nin bu formunun, Fâtîha vb. surelerin anlamından bî haber inşa edilmesi imkânsızdır. Kur'ân'ın ilk suresi Allah'a hamd, ta'zîm ve övme ile başlamıştır. İlk üç âyette hamd, senâ', ta'zîm ve tevhid vardır.⁷¹ İlk üç âyetten sonrası tevhid, dua, yalvarış ve yakarmadır.⁷² Temcîd ve Münâcât formunu inşa edenlerin Fâtîha suresinden ilham almaması mümkün değildir.

Kur'ân'ın hamd ile başlaması, Müslümanların konuşmalarının başında ve tedvin edilen kitapların başlarında hamdele ve salvele ile başlamasını sağlamıştır. Bu durum edebiyata yansımıştır. Edebiyat ile mûsikî birbirlerini destekleyen iki alandır. Bu bağlamda şiirde bulunan hamdelenin mûsikîye yansması da tabii bir durumdur.

Temcîd ve münâcât; lisân-ı kelâm ile söylenen hamd, senâ', ta'zîm, kelime-i tevhid, salât u selâm, dua, niyaz, yalvarma ve yakarma gibi ameller şiirle dillendirilip bestelenmiş; nağmeyle (teğannî) icra edilmiş tertipten müteşekkildir. Kur'ân'daki duaâyetleriyle birlikte "Rabbimize yalvara yakara (tedarru'ile) için için dua edin." (أَدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً)⁷³ âyetinin cami mûsikîsinin temcîd ve münâcât formunun teşekkülünde etkili olmadığını söylemek mümkün değildir. Bu âyetin muhtaçlık, pişmanlık, çaresizliği ilan etme tarzında gizlice ve yalvararak dua etmeyi emrettiği ve dua adabının bu tertipte olduğu belirtilmiştir.⁷⁴

Ramazan ayı orucunun farz kılınışı, hamd ve senâ', kelime-i tevhid, salât u selâm (temcîd), yakarış, yalvarış, tedarru' (münâcât) âyetlerde mü'minlere emredilen, tavsiye ve teşvik edilen amellerdir.⁷⁵ Mûsikî'nin mezkûr formlarının bu âyetlerden bağımsız teşekkül etmesi; kalplerinde,

⁶⁷ Koca, *Salâ ve Salavât Geleneği -Anadolu Örneği-*, 48.

⁶⁸ Ahmed Şahin-Mehmet Kemiksiz, *Enderun Terâvîhi ve Cumhur Müezzinliği-İstanbul 2010 Ramazan-* (İstanbul: Sofistic Organizasyon Yayınları, 2010), 21.

⁶⁹ Şahin-Kemiksiz, *Cumhur Müezzinliği*, 48.

⁷⁰ Koca, *Salâ ve Salavât Geleneği -Anadolu Örneği-*, 48.

⁷¹ bk. Mâtürîdî, *Te'vilât*, 1/357-359.

⁷² bk. Mâtürîdî, *Te'vilât*, 1/362, 366, 369.

⁷³ el-A'râf 7/55.

⁷⁴ Kuşeyrî, *Letâifü'l-işârât*, thk. İbrahim el-Besyûnî (Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyye, t.y.), 1/541.

⁷⁵ bk. Mâtürîdî, *Te'vilât*, 1/362, 366, 369.

dimağlarında, zihinlerinde ve hayatlarında Kur'ân'ın yer almadığı insan topluluklarında mevcûdiyeti imkânsızdır.

2.1.3. Mevlid

Bir zaman ismi olarak herhangi birinin doğduğu zaman, mekân ismi olarak doğduğu yer, doğma, doğum gibi anlamlar içeren mevlid kelimesi, hususi olarak Hz. Muhammed'in doğduğu zaman, doğduğu yer ve doğumunu anlatan manzum eserdir.⁷⁶ Bu kelime Türkiye'de genelde Bursa Süleyman Çelebi (öl. 825/1422) tarafından kaleme alınan, *Vesîletü'n-Necât* ismiyle bilinen, mesnevi türünde yazılmış, Peygamberimiz'in doğumunu anlatan manzum eser olarak besteli ya da irticâlf okunan cami mûsikîsinin bir formudur. *Vesîletü'n-Necât*'ın tedvin edilmesine sebebiyet veren hadise, oldukça ilgi çekicidir.

Rivayete göre İranlı bir vaiz, Süleyman Çelebi'nin imametlik vazifesini üstlendiği Bursa Ulu Camii'nde cemaate hitapta bulunurken el-Bakara 2/285. âyetteki “*Biz Allah'ın peygamberleri arasında ayırım yapmayız.*” ifadesinin tefsirinde hata etmiş ve “*Hz. Muhammed ile Hz. İsa arasında fazilet açısından hiçbir farkın olmadığını*” ifade etmiştir. Bunun üzerine cemaat içerisinde bir Arap, vaizi ikaz ederek aynı sürenin 253. âyetindeki “*O peygamberlerin kimini kimine üstün kıldık...*” ifadesini hatırlatmış ve “*İşte bu sebeple de Hz. Muhammed, her ne kadar nübüvvet vazifesi yönüyle Hz. İsa'ya denk olsa da fazilet ve üstünlük bakımından ondan daha yücedir!*” sözlerini dillendirmiştir. İranlı vaiz ile Arap arasında meydana gelen bu mesele, vaizin devlet makamlarından katline ferman çıkacak kadar ilerlemiş ve İranlı vaizin öldürülmesiyle neticelenmiştir.⁷⁷

Tanıklık ettiği bu hadisenin yoğun etkisinde kalan Süleyman Çelebi de Hz. Muhammed'in diğer peygamberlerden daha yüce bir mevkiyi üstlendiğini belirtme sadedinde cami musikisinin bir formu haline gelen meşhur eseri *Mevlid*'i kaleme almıştır.⁷⁸ Bu eser, bahir denilen dokuz bölümden oluşmuştur. Bu bölümler, tevhid (münâcât), velâdet, yaratılış, miraç, münâcât, vefât gibi bahirlerden oluşmaktadır. Velâdet bahrinden sonraki merhaba bahrinin Süleyman Çelebi'ye ait olmadığı, sonradan eklendiği belirtilmiştir.⁷⁹

Münâcât bahrinin saba, düğâh, bestenigâr ve hüseyni; veladet bahrinin rast, nîşâburek; yaratılış bahri hicaz ve hüzzâm; miraç bahrinin hüzzam, segâh ve hüseyinî; vefât bahrinin hicaz, nevâ, beyatî, uşşak makamlarında okunduğu belirtilmiştir.⁸⁰ Yazıldığı andan itibaren farklı tarihlerde bestelendiği muhtemel olan mevlidin bahir aralarında “*hay hay*” ya da “*salât ve salavât*” tertibinde okunan iki farklı bestenin mevcudiyetinden söz edilmiştir.⁸¹ Bu bağlamda el-Bakara 2/285. âyetinin Kur'ân bütünlüğünden uzak diğer âyetlerden kopuk bir tarzda hatalı yorumlanmasına istinâden yine aynı sürenin 253. âyeti ilham alınarak Türk Edebiyat'ında Mevlid formu teşekkül etmiştir. Bu form daha sonra üst paragraflarda zikredildiği gibi muhtelif makamlarda hafızlar tarafından serbest tarzda icra edilerek musikinin bir formu tertibinde inşa edilmiştir.

2.1.4. Ta'rif

⁷⁶ Abdulkadir Karahan, “Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i”, *Türk Dili* 3/34 (Ankara 1954), 613-616.

⁷⁷ Soner Akdağ, “Süleyman Çelebi'nin Mevlidi Üzerine”, *A.Ü. Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 36 (Erzurum 2008), 88.

⁷⁸ Akdağ, *Süleyman Çelebi'nin Mevlidi Üzerine*, 88.

⁷⁹ Koca, *Salâ ve Salavât Geleneği -Anadolu Örneği-*, 57.

⁸⁰ Koca, *Salâ ve Salavât Geleneği -Anadolu Örneği-*, 57.

⁸¹ Koca, *Salâ ve Salavât Geleneği -Anadolu Örneği-*, 57.

Hz. Peygamberin niteliklerini anlatan bazı beyitlere ta'rîf denilmektedir.⁸² Bu beyitleri camilerde okuyanlara muarriif⁸³ ya da ta'rîfhan denir.⁸⁴ Cuma günleri hutbe öncesinde okunan “ إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ” *“Muhakkakki Allah ve melekleri peygambere salât ederler. Ey mü'minler sizler de ona tam bir teslimiyetle salât ve selâm edin.”*⁸⁵ âyetini okuyan kimseye de muarriif denildiği belirtilmiştir.⁸⁶

Hutbeden önce okunan bu âyet mûsikî tertibinde uşşak makamında tilavet edilmiştir. Eski dönemlerde mevlid kandilinde mevlid alayı camiye yaklaştığı esnada müezzin mahfilinden Fetih suresinin tilavet edildiği, sûre tamamlandığı anda padişahın Mahfil-i Hümâyûnda görüldüğü, burada mevcut küçük pencerenin açılmasıyla padişahın geldiğinin anlaşılmasına istinaden ta'rîfhan'ın muarriif okuduğu ifade edilmiştir. Bir müddet sonra vaaz ve mevlid merasiminin başladığı kaynaklardan aktarılmıştır.⁸⁷

2.1.5. Müezzinlik

Müezzinlik kavramının ilk hatırlattığı kelime ezândır. Ezân namaz vakitlerini bildiren, namaza davet eden nidâdır. Ezân'ın “حي علي الفلاح” lafzı kurtuluşa giden yolun namaz olduğunu ilan eder. İşte bu ilanı çevreye yayan nidânın en güzel sesle terennüm edilmesi Müslümanlar nezdinde önemli görülmüştür. Kur'ân'da “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ” *“Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrıldığınızda alış-verişi bırakıp Allah'ı anmaya koşun. Bu bilerseniz sizler için daha hayırlıdır.”*⁸⁸ âyetindeki نُودِيَ meçhul fiilinin Ezân'a tekabül ettiği zikredilmiştir.⁸⁹ Ezân'ın sesin yükseltilmesiyle ortaya çıkarılması gereken bir davet olduğu belirtilmiştir.⁹⁰

Müezzinlik; Ezân, Kâmet, İstiğfar, Salavât, Tesbihat, Tehlîl bölümlerini ihtiva etmektedir. Namazların farzının kılınmasının akabinde peygamberimiz üç defa istiğfar edip “اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَمَنْكَ السَّلَامُ.” *“Allahım! Sen selâmsın, selâm sendedir, Ey azamet ve şeref sahibi sen ne mübareksin”*⁹¹ duasını okumuştur. Bu dua bugün muhtelif makamlarda icra edilmektedir. Burada müezzinin sedâsı, mûsikî kabiliyeti, imamın bıraktığı perdeden devam edebilmesi önemli bulunmuştur. Müezzinliklerin bu tertipleri Sabah namazında saba; öğle namazında uşşak, ikindi namazında hicaz ya da rast; akşam namazında segâh; yatsı namazında hicaz ya da rast makamlarında tilavet edilmektedir. İmâmet ve müezzinlik müessesesi, Teravîh tertibindenamazın her bir dört rekâtını muhtelif makamlarda tilavet etmiştir.⁹²

2.2. Kur'ân'ın Tekke Mûsikî Formunun İnkişâfına ve Gelişimine Katkısı

Tekke Mûsikîsi ise İsm-i Celâl, Na't-ı Mevlânâ, Mevlevî Âyini, Durak, Mersiye, Nefes, Savt, Nevbe/Nevbet, Gülbak/Gülbang gibi formlardan oluşmuştur.⁹³ A'râf 7/172. âyette “Ben sizin

⁸² Mehmet Şeker, “Mevlid”, Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi, 2004, 29/480.

⁸³ Şeker, “Mevlid”, 29/480.

⁸⁴ Suphi Ezgi, *Nazarî, Amelî Türk Mûsikîsi* (İstanbul Belediye Konservatuvarı Neşriyatı, 1940), 468-469.

⁸⁵ el-Ahzâb 33/56.

⁸⁶ Koca, *Salâ ve Salavât Geleneği -Anadolu Örneği-*, 59.

⁸⁷ Şeker, “Mevlid”, 29/480.

⁸⁸ el-Cum'a 62/9.

⁸⁹ Ebü'l-Leys es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, 3/448; İsmail Hakkı Bursavî, *Rûhu'l-beyân* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, t.y.), 9/522.

⁹⁰ Bursavî, *Rûhu'l-beyân*, 9/522.

⁹¹ İbn Hanbel, *el-Müsned*, 37/48.

⁹² bk. Şahin-Kemiksiz, *Cumhur Müezzinliği*, 25-46.

⁹³ Koca, *Salâ ve Salavât Geleneği -Anadolu Örneği-*, 63-67.

Rabbimiz değil miyim?” sorusuna mukabil “Evet! Sen bizim rabbimizsin” cevabı verilmiştir. Müfessirler bu âyeti mûsikîyle ilişkilendirmedikleri halde ehl-i tasavvuf bu âyeti delil göstererek Tekke Mûsikî formunu geliştirmiştir. Bu âyeti Cüneyd-iBağdâdî (öl. 297/909) şöyle değerlendirmiştir: “*Sakin (hareketsiz) kimse semâ’ dinlediği zaman niçin sallanmaya başlıyor? Ona ne hal ârız oluyor? sorusuna şöyle cevap vermiştir: Allah Teâlâ ilk misakta insan ruhuna ‘Elestü bi Rabbiküm’ diye hitap ettiği zaman ruhlar ‘Kâlû belâ’ demişlerdir. O zaman bu sözü semâ’ (işitmek)’den hâsıl olan zevk ve lezzetler ruhlara sirayet etti, bu sesin tatlılığı ruhların içine doldu. Şimdi bu dünyada mûsikî dinleyen kimseler onu hatırlar da onun için harekete geçerler.*”⁹⁴ Ayrıca el-Ahzâb 33/56. âyete istinaden Salât-ı Kemâliye, Selamlama ve Büyük Kâdirî Salavâtı teşekkül etmiştir.⁹⁵

Âyetlere istinâden Peygamberimiz’e okunan salât u selâmlar başlangıçta lisân-ı kelâm ile eda edilirken sonraları edebiyata dâhil olup lisân-ı şiirle terennüm edilmiştir. Daha sonra bu şiirler muhtelif makamlarda bestelenip sesi güzel hafızların sedâlarındaki nağmelerle tegannî edilmiştir. Bu teğannîler neticesinde muhtelif tarzlarda salât u selâmlar teşekkül etmiştir. Salât-ı Kemâliye, Selamlama ve Büyük Kâdirî Salavâtı gibi eserler tekkelerde icra edilmiştir. Salât u selâmlar; cuma namazına, bayram namazına, Anadolu’nun bazı bölgelerinde cuma akşamları yatsı namazına, cuma günü sabahı sabah namazına ve cenaze olduğunda cenaze namazına davet edilmek maksadıyla güzel sesli hafızlar tarafından muhtelif makamlarda tilavet edilmiştir. Özetle Salât u selâmlar da Ezân gibi davet görevi üstlenmiştir.

2.2.1. Salât-ı Kemâliye

Tekkelerde çağırma, davet etme maksadıyla icra edilen salâ, somatçılık yapan kişinin özellikle Mevlevîhânelerin ortasında yemek vaktini bildiren *Lokmaya salât* nidasıyla *yemek hazır buyurun* demesi için tertiplenmiştir. Ayrıca salâ, mukâbele saatine ulaşıldığında dış meydancının, her hücrenin kapısını çalarak *Destûr! Tennûreye salâ yâ hû!* diyerek mukabele vaktini bildirmesi için tertiplenmiştir.⁹⁶ Her bir tarikatın kendine özgü salât u selâmları vardır.

Salât-ı Kemâliye, Halvetiye’nin Bekrî kolunun kurucusu Mustafa Bekri Efendi (öl. 1162/1749) tarafından oluşturulmuş metindir.⁹⁷ Bu metin, şeyhin riyasetinde Yatsı namazından sonra cumhur tertibinde yedi defa okunmaktadır. Bu Salât-ı Kemâliye formuna Yatsı Usûlü ismi verilmiştir. Bu form rızkın genişliği, gam ve endişelerin giderilmesi için dua tertibindedir. Bundan maksat Peygamberimiz’i vesile kılarak Allah’a dua etmektir.⁹⁸ Namazlardan sonra Salât-ı Kemâliye okumakla büyük sevaba nail olunacağı belirtilmiştir.⁹⁹ Bu eser Ahmet Hatipoğlu (öl. 2015) tarafından hüseyinî makamında notaya alınarak yeniden düzenlenmiştir.¹⁰⁰

Anadolu’nun muhtelif bölgelerinde bu form farklı makamlarda ve tavırlarda icra edilmektedir.¹⁰¹ 26-27 Ağustos 2011 tarihinde Kadir Gecesi Sabah namazından sonra Şanlıurfa Dergâh Camii’nde cemaatin cumhur müezzinliği tertibinde bir Salât-ı Kemâliye örneğine şahısım

⁹⁴ Kuşeyrî, *Risâle*, 519; Uludağ, *Mûsikî ve Semâ’*, 247.

⁹⁵ Koca, *Salâ ve Salavât Geleneği -Anadolu Örneği-*, 147-148.

⁹⁶ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Yayınları, 1972), 3/100.

⁹⁷ bk. Koca, *Salâ ve Salavât Geleneği -Anadolu Örneği-*, 148.

⁹⁸ H. Mahmut Yücer, “Tarikat Geleneğinde Salavat-ı Şerife ve Müstakimzâde’nin Şerh-i Edcvâr-ı Kâdirî Adlı Eseri”, *Tasavvuf* 6/15(Ankara 2005), 264.

⁹⁹ Cahit Eriş, *Seçilmiş Salavâtlar* (İstanbul: Gülhane Yayınları, 2011), 91.

¹⁰⁰ Koca, *Salâ ve Salavât Geleneği -Anadolu Örneği-*, 148.

¹⁰¹ Muhammet Fatih Kılıç, “Mardin’de Bir Salât-ı Kemâliye Örneği”, *Mukaddime* 6/2 (2015), 309-318.

tanıklık etmiş olup her Cuma Sabah namazından sonra bu geleneğin devam ettirildiği cemaat vasıtasıyla şahsıma bildirilmiştir.¹⁰²

2.2.2. Selâmlama

Özellikle Kâdirî tarikatının zikir devranına girişte okunan uşşak makamındaki esere “selâmlaşma” adı verilmiştir. Bu eserin çeşitli cemiyetlerde ve camilerde halk tarafından tilavet edildiği belirtilmiştir.¹⁰³

2.2.3. Büyük Kâdirî Salavâtı

Tarikat meclislerinde hassaten Kâdirî tarikatında Salât-ı Kamâliye’den evvel solo ve cumhur (toplucu) tertibinde okunan, minareden tilavet edilen salâ kıraatine benzer bir tertiple icra edilen bu salavât serbest tavrda terennüm edilmektedir.¹⁰⁴

2.3. Kur’ân’ın Cami ve Tekke Mûsikîsi’nin Ortak Formlarının İnkîşâfına ve Gelişimine Katkısı

Cami ve Tekke Mûsikîsi’nin ortak formları; Tekbir, Salât-ı Ümmiyye, Salât u Selâm, Salâtan Tüncinâ, Mâhur Salât, Teravih Tertibinde okunan Salât u Selâm, muhtelif kaside tertipleridir. Bu bölümde Salât-ı Ümmiyye, Salât u Selâm¹⁰⁵ ve Tekbir tertipleri analiz edilmiştir.

2.3.1. Salât-ı Ümmiyye

Bu tertip; Hz. Peygambere, âline, yakınlarına dua maksadıyla mevlid, teravih namazı fasılları, tarikat zikir meclisleri, sakal-ı şerif ve hırka-ı şerif ziyaretleri başta olmak üzere bir takım dini merasimlerde belirli güfte ve besteyle icra edilen, salâ’da olduğu gibi güftesi Arapça olan dini musikinin bir formudur.¹⁰⁶ Salât-ı Ümmiyyeye kaynak teşkil eden el-Ahzâb 33/56. âyetteki salât kelimesine istiğfar anlamı verilmiştir. Peygamberimiz istiğfarın “اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ”¹⁰⁷ lafzıyla yapılması gerektiğini bildirmiştir. Bu şekilde salât ve selâm getirmenin müminler açısından zekât mesabesinde olduğu belirtilmiştir. “بَانَ السَّلَامِ وَالصَّلَاةِ عَلَيَّ زَكَاةٌ لَكُمْ وَإِسْأَلُوا اللَّهَ لِي الْوَسِيلَةَ.”¹⁰⁸ Hz. Muhammed (s.a.s.) mü’minlerden kendisinin vesîle olmasını Allah’tan istemelerini talep etmiştir. Vesilenin keyfiyeti kendisine sorulan Hz. Muhammed: “Cennetin en yüksek mertebesini tek bir kişi elde edebilecek. Umarım o şahıs ben olurum.”¹⁰⁹ şeklinde cevap vermiştir.¹¹⁰

Hz. Muhammed’in Ahzâb 33/56. âyete istinaden talep ettiği mertebe, ümmetine nimet sadedinde şefaet yetkisine sahip bir mertebe kabilinde yorumlanmıştır. Bu sebeple ümmetinden dua

¹⁰² Şanlıurfa’da tanıklık ettiğim Salât-ı Kemâliye örneği için bk. Hüseyin Akpınar, “Urfa Cami Musikisi (Ferâciye ve Salât-ı Kemâliye Örneği)”, *Uluslararası Cami Sempozyumu* (08-09 Ekim 2018), Bildiriler Kitabı (Malatya: İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2018), 2/459-467.

¹⁰³ Bu eserin metni için bk. Koca, *Salâ ve Salavât Geleneği - Anadolu Örneği*, 148.

¹⁰⁴ Bu salavâtın lafzı için bk. Mehmed Zâhid Kotku, *Evrâd-ı Şerîf* (İstanbul: Numûne Matbaası, 2010), 53.

¹⁰⁵ Bu tertipler için bk. Koca, *Salâ ve Salavât Geleneği - Anadolu Örneği*, 149-156.

¹⁰⁶ Nuri Özcan, “Salât-ı Ümmiyye”, *İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi*, 2019, 20-21.

¹⁰⁷ İbn Hanbel, *el-Müsned*, 3/16, 30/32-33, 52,58.

¹⁰⁸ İbn Hanbel, *el-Müsned*, 13/40.

¹⁰⁹ İbn Hanbel, *el-Müsned*, 13/40.

¹¹⁰ Semerkandî, *Bahru’l-‘ulûm*, 3/72.

istemmiştir. Kim bana bir kez dua ederse (salât ü selâm) Allah ona on kat bereket verir¹¹¹ demiştir. Peygamberlik makamından daha yüce bir makam olmadığı için kulun her zaman Allah'tan ziyade olmadan yapamayacağını göstergesi sadedinde ümmetin lehine onların kendisi için dualarını arttırılmasına ihtiyaç duymuştur, şeklinde te'vîl edilmiştir.¹¹²

Burada Peygamber'e yapılan duanın faydası duayı yapanadır, denilmiştir. Bu sebeple peygamberlere Allah rahmet eylesin denilmemiş, aksine salât ve selâm onlara olsun denilmiştir.¹¹³ Hz. Muhammed'in makamının yücelmesi için dua etmek (salât u selâm), Allah'tan bir rahmet, meleklerden dua ve mağfiret dilemelerini istemektir, mefhumunda yorumlanmıştır.¹¹⁴

Enes b. Mâlik'ten (öl. 93/711-12) gelen rivâyette Peygamberimiz: "Kim bana bir salavât getirirse Allah ona on salavât getirir ve on günah siler."¹¹⁵ buyurmuştur.¹¹⁶ Bu bağlamda âyetteki "Muhakkak ki Allah ve melekleri Peygamber'e salât ederler. Ey mü'minler sizler de ona tam bir teslimiyetle salât ve selâm edin." ifadesi salât ve selâmı Müslümanların kalplerine nakşetmelerini, dillerinde terennüm etmelerini sağlamıştır. Kalpteki bu nakış, Buhûrizâde Mustafa Itrî'nin ya da Hatip Zâkirî Hasan Efendi'nin gönlünden Salât-ı Ümmiye tertibinde segâh makamında muhteşem eser olmuş,¹¹⁷ mûsikî alanına yeni bir form kazandırmıştır. Âyetin sonundaki "وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا" cümlesine tam bir teslimiyet, itaat ve boyun eğme ile teslim olun anlamı verilmiştir.¹¹⁸

2.3.2. Salâtu Selâm

Salât u selâm; Ahzâb 33/56. âyetine istinâden Peygamberimiz'e dua etmeyi amaçlayan, Osmanlı'nın riyâsetinde bulunan bölgelerde icra edilen; özellikle Anadolu coğrafyasında inkişâf edip geliştirilen cami musikisinin en yaygın formlarından biridir.

Hatip Zâkirî Hasan Efendi'ye isnat edilen dilkeşhâverân sabah salâsı, hüseyinî cuma ve cenaze salâsı ve bayâtî bayram salâsı gibi salâ formları Türk Mûsikî'sine kazandırılmıştır. Mezkûr makamların tamamında icra edilmese de hala cuma akşamları Yatsı Ezân'ı öncesi, Cuma günü Cuma Ezân'ı öncesi ve cenaze ilanı maksadıyla ülke sathında icra edilmektedir.

Bunların haricinde âyette buyurulan salât u selâm, mûsikînin muhtelif formlarının teşekkülüne katkı sağlamıştır. Bu tertip teravîh tertibinde ve mevlid bahirleri arasında okunmaktadır. Mâhur salât (Allahümmesalli ale'l-mustafa bedî'i'l-cemâli ve bahri'l-vefâ), teravîh namazının sonundaki duaya geçmeden evvel cumhur müezzinliği tertibinde okunurken günümüzde velâdet bahrinden önce ve çeşitli cemiyetlerde icra edilmektedir.¹¹⁹

¹¹¹ Heysemî, *Mevâridü'z-zam'ân ilâ zevâ'idi İbn Hibbân*, thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî, Abduh Ali el-Kûşek (Dımaşk: Dâru's-Sekâfi'l-'Arabîyye, 1412/1992), 1/594, 8/23.

¹¹² Kuşeyrî, *Letâifü'l-işârât*, 3/170.

¹¹³ Bursevî, *Râhu'l-beyân*, 2/250.

¹¹⁴ Bursevî, *Râhu'l-beyân*, 7/219.

¹¹⁵ bk. Heysemî, *Mevâridü'z-zam'ân ilâ zevâ'idi İbn Hibbân*, 1/594, 8/23.

¹¹⁶ Semerkandî, *Bahru'l-'ulûm*, 3/72.

¹¹⁷ Koca, *Salâ ve Salavât Geleneği -Anadolu Örneği-*, 149-151.

¹¹⁸ Semerkandî, *Bahru'l-'ulûm*, 3/72.

¹¹⁹ Koca, *Salâ ve Salavât Geleneği -Anadolu Örneği-*, 129, 147.

2.3.3. Tekbir

Tekbir, Hz. Peygamber'e indirilen ilk vahiyler arasında bulunmaktadır: “يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ قُمْ فَأَنْذِرْ لَكَ رَبِّكَ عَظِيمٌ”¹²⁰ “Ey örtüsüne bürünen! Kalk ve uyar! Sadece rabbinin büyüklüğünü dillendir.”¹²⁰ Tekbir getirmeyi emreden bu vb. âyetler Dînî Mûsikî alanında tekbir formunun inşasına katkı sağlamıştır. En yaygın musiki formlarından tekbir, el-İsrâ’ 17/11. âyetindeki “وَكَبِّرْهُ تَكْبِيرًا”¹²¹ terkihiyle Allah’ı yüceltmeyi, ona ta’zimde bulunup şirk ifade edecek söz ve eylemlerden kaçınmayı ifade etmektedir.¹²¹

Bu âyetin “...tekbir getirerek O’nu noksanlıklardan yücelt de yücelt.” Anlamındaki “وَكَبِّرْهُ تَكْبِيرًا” ifadesi, İtrî’nin sadrında bestelenen segâh makamında icra edilerek *Allahu ekber Allahu ekber, lâ ilâhe illallâhuvallahu ekber, Allahu ekber ve lillâhi’l-hamd* lafzıyla, dünya Müslümanlarının dillerinde terennüm olmuş, mûsikînin eşsiz, muhteşem yeni bir formu olarak dînî mûsikîye katkı sağlamıştır. Bu âyet¹²², Anadolu’da bayram namazlarında hutbe icra eden hoca efendinin hutbe iradının akabinde okunmaktadır. Bu âyetin okunmasıyla cemaat İtrî’nin segâh makamında bestelediği tekbirleri cumhur müezzinliği tertibinde tilavet etmektedir. Bu tilavet neticesinde mezkûr âyet, imamın hutbeden mihraba seyrini cereyan ettirmektedir. Ayrıca bu tekbir hem bayram namazlarında hem de teşrik tekbirleri adıyla Kurban Bayramı arefesi sabah namazından dördüncü günü ikindi namazı dâhil her bir vakit namazın farzından sonra kırâat edilmektedir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Sonuç

Mûsikî’nin meşrûiyetini reddedenler; Allah’ın dininden ve ona itaatten saptırma, İslam’dan uzaklaştırma, Kur’ân’a, Peygamber’e isyana davet, batılı hakka tercih etme meyli, İslam’ın aleyhinde yapılan dedikodu, Kur’ân’ın sesine kulak tıkayıp onun dinlenmesinin engellenmesi, Kur’ân’dan yüzçevirme vb. gerekçeler sunmuşlardır. Mûsikî ise Cami Mûsikî’si kapsamındaki Ezân, Salâ, Temcîd ve Münâcât, Kur’ân-ı Kerîm tilaveti, Kâmet, İmâmet, Müezzinlik, Cumhur Müezzinliği, Mahfel Tesbihleri ve Mahfel Sürmesi, Cuma Hutbesi ve Gülbankı, Tardiyeye, Teravih Tertibi, Tekbir, Telbiye, Salavât, Tesbih, İstiğfâr, Mevlid, Muhammediye, Na’t-ı Peygamber, Ta’rîf, Mîrâciyye, Regâbiyye, Ferâciye gibi formlarıyla tevhid, namaz, salât u selâm, tesbih, tekbir, telbiye istiğfar, münâcât, Allah’ı ta’zîm, hamd, senâ’ gibi amellere davet etmiştir. Aynı zamanda Tekke Mûsikî’si de İsm-i Celâl, Na’t-ı Mevlânâ, Mevlevî Âyini, Durak, Mersiye, Nefes, Savt, Nevbe/Nevbet, Gülbank/Gülbang gibi formlarıyla ilâhî davete icabet etmeye çağırmıştır.

Mûsikî’nin meşrûiyetine ilişkin tartışmalar devam ederken Kur’ân yukarıda zikredilenlere ilave olarak birçok mûsikî formunun inkişâfı ve gelişiminde büyük çerçevede etkin rol üstlenmiştir. Mûsikî sahasının disiplini, yukarıda zikredilen mûsikî formlarıyla itikat, ibadet ve ahlak temeli üzerine tesis edilmiştir. Bu bağlamda Kur’ân âyetlerinin kaynaklık mertebesinde musikişinaslara, bestekârlara ilham vermesi, mûsikînin Allah yolundan saptırma ve uzaklaştırmadan ziyade Allah yoluna davete sevk ettiğine işaret etmektedir. Ancak her ulvî hissiyatı ve cazibeyi celbeden mubah meselelerde olduğu gibi mûsikînin bazı formlarını işret hayatına meze ederek istismar edenler de mevcuttur.

¹²⁰ el-Müddessir 74/1-3.

¹²¹ Semerkandî, *Bahru’l-‘ulûm*, 2/333; Kuşeyrî, *Letâifü’l-işârât*, 2/375.

¹²² el-İsrâ’ 17/11.

Mûsikî müstakil bir sanat değil, dini inançlarla kaynaşmış bir sanattır. Hz. Muhammed'in Allah güzeldir, güzeli sever anlamındaki “إِنَّ اللَّهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ” hadisi, hayatın ve sanatın her alanında olduğu gibi mûsikîde de güzelliği aramaya teşvik etmektedir.

Kaynakça

- Akdağ, Soner. “Süleyman Çelebi'nin Mevlidi Üzerine”. *A.Ü. Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 36 (Erzurum 2008), 81-98.
- Akpınar, Hüseyin. “Urfa Cami Musikisi (Ferâciye ve Salât-ı Kemâliye Örneği)”. *Uluslararası Cami Sempozyumu* (08-09 Ekim 2018), *Bildiriler Kitabı* (Malatya: İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2018), 2/459-467.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl. *Câmi'ü's-sahîh*. thk. Muhammed Zehîr b. Nâsır. 8 cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2002.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Rûhu'l-beyân*. 10 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, t.y.
- Cerrahoğlu, İsmail. “Tefsir'de Ata b. Ebî Rabah ve İbn Abbas'tan Rivâyet Ettiği Garîbü'l-Kur'ânı”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (1978), 17-104.
- Cessâs. *Ahkâmu'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Sâdık el-Kamhâvî. 5 cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1405/1985.
- Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm. *Fedâilü'l-Kurân*. thk. Mervân el-'Atiyye, Muhsin Harâbe, Vefâ' Takiyyiddîn. Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 1415/1995.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 cilt. İstanbul: Azim Yayınları, t.y.
- Eriş, Cahit. *Seçilmiş Salavâtlar*. İstanbul: Gülhane Yayınları, 2011.
- Ezgi, Suphi. *Nazarî, Amelî Türk Mûsikîsi*. İstanbul: İstanbul Belediye Konservatuvarı Neşriyatı, 1940, 468-469.
- İbn Abbâs, Abdullah. *Tenvîru'l-mikbâs min tefsîri İbn Abbâs*. thk. Fîrûzâbâdî. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, t.y.
- İbnü'l-Cezerî. *et-Temhîd fi 'ilmi't-tecvîd*. thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb. Riyâd: Mektebetü'l-Me'ârif, 1405/1985.
- İbn Hanbel, Ahmed. *el-Müsned*. thk. Şuayb Arnavut, 'Âdil Mürşid, vd. 45 cilt. by.: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ'. *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'azîm*. thk. Sâmi b. Muhammed es-Sellâme. 8 cilt. b.y.: Dâru Tayyibe li'n-Neşr, 1420/1999.
- Hâbit, Fevzî Yûsuf. *Me'âcimü me'ânî elfâzi'l-Kur'ânî'l-kerîm*. Medine: Mecme'u'l-Melik Fahd, t.y.
- Heysemî. *Mevâridü'z-zamân ilâ zevâ'idi İbn Hibbân*. thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî, Abduh Ali el-Kûşek. 9 cilt. Dımaşk: Dâru's-Sekâfi'l-'Arabîyye, 1412/1992.
- Karaçam, İsmail. *Kur'an'ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*. İstanbul: İFAV, 2008.
- Karahan, Abdülkadir. “Süleyman Celebi'nin Mevlid'i”. *Türk Dili* 3/34 (Ankara 1954), 613-616.
- Kılıç, Muhammed Fatih. “Mardin'de Bir Salât-ı Kemâliye Örneği”. *Mukaddime* 6/2 (2015), 309-318.
- Koca, Fatih. *İslam Medeniyetinde Salâ ve Salavât Geleneği -Anadolu Örneği-*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Koca, Fatih. *Hafız Mûsikîşinaslar -Osmanlıdan Cumhuriyete Geçiş Dönemi-*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021.
- Kotku, Mehmed Zâhid. *Evrâd-ı Şerîf*. İstanbul: Numûne Matbaası, 2010.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. İbrahim Berdûnî, İbrahim Atfîş. 20 cilt. Kâhire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1384/1964.
- Kuşeyrî, Abdülkerim. *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi*. trc. Süleyman Uludağ. İstanbul: Degah Yayınları, 1991.
- Kuşeyrî, Abdülkerim. *Letâifü'l-işârât*. thk. İbrahim el-Besyûnî. 3 cilt. Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyye, t.y.

- Mâtürîdî. *Te'vîlâtü ehli's-sünne*. thk. Mecdî Bâsellûm. 10 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1426/2005.
- Mücâhid b. Cebr. *Tefsîru Mücâhid*. thk. Muhammed Abdüsselâm Ebü'n-Neyl. Mısır: Dâru'l-Fikri'l-İslâmiyye, t.y.
- Mukâtil b. Süleyman. *Tefsîru Mukâtil*. thk. Abdullah Mahmûd Şehâte. 4 cilt. Beyrut: Dâru'lhyâit-Türâs, 1423/ 2003.
- Özcan, Nuri. "Salât-ı Ümmiye". *İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi*, 2019, 20-21.
- Râzî, Fahreddîn. *Mefâtihi'l-gayb*. 32 cilt. Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsi'l-'Arabî, 1420/2002.
- Semerkandî, Ebü'l-Leys. *Bahrü'l-'ulûm*. 3 cilt. t.y.
- Sezikli, Ubeydullah. "Temcîd". *İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi*, 2011, 40/410-411.
- Şahin, Ahmed-Kemiksiz, Mehmet. *Enderun Terâvihi ve Cumhur Müezzinliği-İstanbul 2010 Ramazan-İstanbul*: Sofistic Organizasyon Yayınları, 2010.
- Şeker, Mehmet. "Mevlid". *Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi*, 2004, 29/480.
- Şevkânî. *Fethü'l-kadîr*. 6 cilt. Dımaşk: Dâru İbn Kesîr, 1414/1994.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 24 cilt. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000.
- Tirmîzî. *Sünen*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. b.y.: Şerike ve Matba'a Mustafa, 1395/1975, "Bey'u'l-müğanniyât," 1282.
- Uludağ, Süleyman. *İslam Açısından Mûsikî ve Sema'*. Bursa: Uludağ Yayınları, 1992.
- Yücer, H. Mahmut. "Tarikat Geleneğinde Salavât-ı Şerife ve Müstakimzâde'nin Şerh-i Edvâr-ı Kâdirî Adlı Eseri". *Tasavvuf* 6/15 (Ankara 2005).
- Zeccâc. *Me'âni'l-Kur'ân*. thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî. 5 cilt. Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüp, 1408/1988.
- Zemahşerî. *el-Keşşâf*. 4 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1407/1987.